
**РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ
ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ**

Пшенична Олена Олександрівна

ад'юнкт ад'юнктури

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

**THE RESULTS OF THE STUDY ON THE READINESS OF FUTURE BORDER GUARD
OFFICERS TO USE RISK ANALYSIS METHODS**

Pshenychna O.O.

adjunct,

*Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service
of Ukraine*

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито результати педагогічного експерименту з перевірки педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. З'ясовано, що ефективне виконання службових обов'язків керівників органів охорони державного кордону прямо залежить від аналітичних здібностей, уміння застосовувати методи аналізу ризиків при прийнятті управлінського рішення. Автор характеризує основні напрями роботи щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків, що стосувалися впливу на всі складові зазначеної професійно важливої властивості та передбачали підвищення мотивації до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу. Важливим є уведення спеціального тематичного курсу для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків; застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння уміннями і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті управлінських рішень щодо організації охорони державного кордону.

SUMMARY

The article discloses the results of the pedagogical experiment to test the pedagogical conditions for the formation of the professional readiness of future border guard officers for the use of methods of risk analysis. It was found out that effective performance of the official duties of the heads of state border guard bodies directly depends on their analytical abilities and the ability to apply methods of risk analysis when making managerial decisions. The author describes the main areas of work on the formation of readiness of future border guard officers to use risk analysis methods concerning the impact on all components of the specified professionally important quality and providing for increased motivation to study the problems of risks in the field of border security and their analysis. It is important to introduce a special thematic course for in-depth study of the essence of the integrated risk analysis model; the use of innovative forms and methods of training for mastering the skills and abilities of analytical and creative activities when making management decisions on the organization of the state border the protection.

Ключові слова: педагогічні умови, експеримент, офіцер-прикордонник, ризик, аналіз ризиків, методи аналізу ризиків, спецсеминар, охорона кордону.

Keywords: pedagogical conditions, experiment, border guard officer, risk, risk analysis, risk analysis methods, special workshop, border guard.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

При виконанні персоналом ДПСУ службових завдань часто виникають ситуації, що потребують уміння офіцерів-прикордонників застосовувати методи аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Ефективне виконання службових обов'язків керівників органів охорони державного кордону прямо залежить від аналітичних здібностей, уміння застосовувати методи аналізу ризиків при прийнятті управлінського рішення, що обумовлює необхідність включення зазначених питань до змісту навчального процесу ВНЗ. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є обов'язковою складовою професійної підготовки, що покликана формувати необхідні прикладні знання, якості, уміння й навички, які необхідні для ефективної оперативно-

службової діяльності. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Проблема підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, в тому числі до інформаційно-аналітичної роботи, є предметом уваги багатьох науковців. У роботах А. Галімова, Д. Іщенка, В. Мірошніченко, Б. Олексієнка, О. Ставицького розглядаються різні аспекти формування та розвитку професійно важливих якостей і професійної компетентності офіцерів. Питання ризику та його обчислення в системі

прикордонного контролю вивчали О. Андрощук, В. Городнов, С. Каштелян, А. Курашкевич, А. Мальцев, А. Махнюк, В. Назаренко, В. Серватюк, О. Шинкарук та ін.

Шляхи підвищення якості загальновійськової та військово-спеціальної підготовки курсантів досліджують Л. Балагур, Ю. Дем'янюк, О. Сафін, В. Уліч, Ю. Царьов, Н. Черноусенко, О. Торічний. Проблему організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі та особливості формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності вивчають О. Діденко, А. Баледр, А. Білорус, О. Заболотна, М. Карпушина, О. Михайлишин та ін. Окремі аспекти теорії та практики використання методів аналізу ризиків містяться у працях зарубіжних вчених (Дж. Джонстоун, Д. МакДауелл, Х. Мюллер, Д. Навроцкі, К. Скажинська, М. Яніцкі). Однак комплексного дослідження з проблеми формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності на сьогодні немає.

Метою статті є висвітлення результатів педагогічного експерименту з формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків.

Виклад основного матеріалу статті. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону. Готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності відрізняється складністю, обумовленою та багатогранністю. Це професійно важлива особистісна властивість, що забезпечує належний рівень застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, охоплює усвідомлення майбутніми фахівцями значення і ролі цієї готовності для ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, систему знань, а також умінь і навичок належного застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Структурно готовність майбутніх офіцерів-прикордонників застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності містить мотиваційно-особистісний, когнітивно-пізнавальний та операційно-результативний компоненти.

Сформованість у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризику можна оцінити за трьома критеріями, які характеризують її структурні компоненти, зокрема особистісним, когнітивним і діяльнісним, та відповідними їм показниками. Аналіз проблеми формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків підтвердив

необхідність педагогічного експерименту з огляду на важливість підвищення у майбутніх офіцерів-прикордонників рівня сформованості цієї професійно важливої властивості. Метою педагогічного експерименту стала перевірка припущення про те, що формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків буде результативним за визначених педагогічних.

Дослідно-експериментальну роботу було організовано з вересня 2016 до травня 2017 р. на базі Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький). У педагогічному експерименті взяли участь 198 курсантів факультету охорони та захисту державного кордону (напрямок підготовки «Охорона та захист державного кордону»), факультету правоохоронної діяльності (напрямок підготовки «Правознавство»), факультету іноземних мов та гуманітарних дисциплін (напрямок підготовки «Філологія»). В організаційному плані методика впровадження педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків є сукупністю комплексних (системних) педагогічних заходів впливу на курсантів у процесі поетапного формування в них готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Перший напрямок роботи під час формувального етапу експерименту передбачав підвищення мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу. Для цього при викладанні навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)», «Прикордонний контроль (Організація прикордонного контролю)» та проведенні спеціального семінару «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» ми актуалізували їх ціннісні орієнтації; роз'яснювали мету вивчення проблематики ризиків, концентрували увагу курсантів на значенні у фаховій підготовці. Основну увагу було спрямовано на:

усвідомлення курсантами важливості аналізу ризиків у ДПСУ;

формування науково обґрунтованого розуміння ролі системи аналізу ризиків у ДПСУ;

розвиток переконання в тому, що аналіз ризиків – це важливий засіб гарантування прикордонної безпеки;

формування в курсантів потреби у вивченні методів аналізу ризиків, поглибленому вивченні тих сфер знання й оперативно-службової діяльності, які пов'язані з методологією аналізу та профілювання ризиків;

розвиток в курсантів переконання в необхідності вивчення методів аналізу ризиків, усвідомлення своєї причетності до діяльності ДПСУ;

становлення в курсантів стійкого інтересу до

інформаційно-аналітичної діяльності, методів аналізу та профілювання ризиків.

Насамперед викладачі підвищували внутрішню мотивацію курсантів до навчання та вивчення методів аналізу ризиків, розглядаючи у бесідах з курсантами питання про значення інформаційно-аналітичної діяльності та знання методів аналізу ризиків. Так, наприклад, на кожному занятті з теми № 1 «Відділ прикордонної служби – основний підрозділ органу охорони кордону» з навчальної дисципліни «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)» курсанти звертали увагу на значення аналізу ризиків для організації ефектної діяльності відділу прикордонної служби, аналітичну роботу начальника відділу прикордонної служби з організації та керівництва оперативно-службовою діяльністю відділу прикордонної служби, обов'язки посадових осіб основних структурних підрозділів відділу щодо профілювання ризиків.

Для забезпечення мотиваційної спрямованості вивчення проблематики ризиків при викладанні дисциплін професійного та практичного циклу та проведенні семінару ми урізноманітнювали види самостійної діяльності курсантів на аудиторних заняттях та під час самостійної роботи, використовували можливості зворотного зв'язку при виконанні ними індивідуальних завдань. Першочергового значення ми надавали професійно спрямованим завданням, які передбачали розвиток у курсантів умінь та навичок самостійного пошуку та розв'язання проблем зі сфери прикордонної безпеки.

Відповідно до другої умови формування у курсантів готовності до застосування методів аналізу ризиків було уведено спеціальний тематичний курс для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків. Для цього було розроблено та проведено спеціальний курс підготовки курсантів до аналізу ризиків – «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» обсягом 100 год. (3,3 кредити). Складовими навчально-матеріального забезпечення спецкурсу були мін-лекції, завдання проблемного та евристичного характеру для обговорення в групі, приклади аналізу та профілювання ризиків, ситуаційне моделювання, індивідуальні й групові презентації.

Програма спеціального навчання передбачала підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Завдання спецкурсу полягало у тому, щоб надати курсантам знання про систему аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України, особливості застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, що дозволить їм підвищити ефективність своєї професійної діяльності. У програмі спецкурсу враховано комплекс педагогічних впливів, організаційно-педагогічних умов щодо формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків

в оперативно-службовій діяльності. Зокрема, у тематиці спецкурсу передбачено вивчення основних етапів дослідження ризику в економіці та гуманітарних науках. Особливого значення ми надавали вивченню усіх видів аналізу ризиків, зокрема періодичного, тематичного та ситуативного, а також особливостей профілювання ризиків та порядку розроблення профілю ризику. Курсанти вивчали особливості та прядок аналітичного процесу з аналізу ризиків, специфіку оцінки загроз, збирання та узагальнення інформації. Велику увагу було приділено тому, як готувати інформаційно-аналітичні (аналітичні) матеріали та документи, проводити аналітичні дослідження, застосовувати інформаційні технології у процесі інформаційно-аналітичної діяльності, проводити статистичне спостереження та готувати статистичне зведення. Курсанти також вчилися визначати чинники, які впливають на систему аналізу ризиків; проводити аналіз ризиків у сфері охорони державного кордону; узагальнювати дані про обстановку, результати оперативно-службової діяльності, здійснювати статистичну звітність за ними та ін.

Відповідно до програми, курсанти вивчали теми «Трактування ризиків у домодерну епоху», «Тлумачення ризиків у Новий час», «Класична і неокласична теорії економічного ризику», «Вивчення проблем ризику у ХХ ст.», «Дослідження ризику у соціології та психології», «Становлення науки про ризик», «Теорії ризику в сучасному світі», «Теорії ризику в сфері державного управління», «Основні концепції ризику», «Аналіз ризиків у митній справі», «Аналіз ризиків і національна безпека».

Особливу увагу ми звертали та проблематику ризиків у ДПСУ. Зокрема, курсанти вивчали теми «Дослідження з аналізу ризиків у ДПСУ», «Європейська система аналізу ризиків», «Навчання аналітиків Frontex», «Система аналізу ризиків у ДПСУ», «Аналіз ризиків за моделлю CIRAM 2.0». Ми звертали увагу також на такі теми, як «Співпраця в сфері аналізу ризиків», «Опис позитивних дій в аналізі ризиків», «Структура аналітичного документа», «Усне представлення аналітичного документа», «Використання результатів кримінального аналізу в аналізі ризиків», «Техніки розвитку креативного мислення», «Профілювання ризиків у ДПСУ». Викладачі ознайолювали курсантів з особливостями аналізу конкуруючих гіпотез, загальними перцептивними та когнітивними упередженнями, основними категоріями структурованих аналітичних методів, діагностичними методами, методами протилежностей та творчого мислення, специфікою структурованого мозкового штурму, матриці перехресного впливу, премортемного аналізу та структурованої самокритики.

Третя умова передбачала застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння уміннями і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті управлінських

рішень щодо організації охорони державного кордону. У цьому випадку було враховано, що специфіка виконання завдань професійної діяльності офіцера-прикордонника – керівника прикордонного підрозділу – повсякчас пов'язана з аналітичною роботою та творчим підходом до справи. З огляду на це при вивченні окремих тем з навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)», «Прикордонний контроль (Організація прикордонного контролю)» та проведенні спеціального семінару «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» викладачі широко використовували проблемне обговорення питань щодо застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Під час експериментального навчання викладачі практикували напрацювання Європейського агентства з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів ЄС (Frontex), зокрема використовували методи підготовки аналітиків та спільну інтегровану модель аналізу ризиків CIRAM. 2.0. Так, наприклад, великий потенціал виявив метод сценарного аналізу як один з основних евристичних методів прийняття рішень. Курсанти робили припущення, коли не було можливості з повною впевненістю передбачити події у майбутньому, опрацьовуючи різні «сценарії» розвитку ситуації [3, с. 74–77]. Для кожної альтернативи курсанти розробляли порядок дій, який необхідно застосувати у випадку, якщо реалізується той чи інший варіант розвитку подій. Структурований метод «Що якщо» (SWIFT) дозволяв організувати тренінги з переосмислення ситуації [2, с. 65]. Курсанти вчилися формулювати опис ризику, його причин, наслідків при зменшенні ролі передбачуваних засобів контролю. Вони також могли краще зрозуміти, чи є відповідні засоби контролю придатними та ефективними, а також зробити висновок щодо ефективності засобів контролю ризику.

Таким чином, курсанти вчилися створювати продукти аналізу ризиків, застосовуючи впорядкований оперативний цикл, зокрема через визначення завдань, збирання даних та інформації, оцінку інформації, впорядкування, аналіз, представлення результатів, розповсюдження та оцінку результатів. Вони здійснювали оцінку інформації, що спирається на оцінку достовірності джерела інформації, обумовлює істинність подальшої інтерпретації інформації, впорядковували інформацію, відсіюючи неправдиві, несуттєві дані, здійснювали ґрунтовну інтерпретацію інформації, опрацювання максимально точних висновків та прогнозів, трендів і закономірностей, надавали рекомендації.

Важливе значення мало також використання інтерактивних методів і методів організації спільної діяльності для підвищення рівня ефективності та узгодженості рішень у процесі аналізу ризиків. Зокрема, метод мозкової атаки

передбачав обов'язкове залучення учасників у єдиний розумовий процес. Всі пропозиції (вхідні дані) викладач як координатор приймав, при цьому жодну їхню частину група не критикувала. Пропозиції (вхідні дані) було використано таким чином, щоб дозволити ідеям активувати нестандартне мислення. Під час проведення мозкового штурму ми накладали сувору заборону на критику, заохочували мислення не «за правилами», спочатку перевагу надавали не якості, а кількості [1, с. 288]. Оскільки мозковий штурм відбувався в групі, курсанти мали можливість отримати більш широкий спектр поглядів та ідей, до яких вони не змогли б дійти самотійно. Удосконаленим варіантом методу мозкового штурму було «спільне редагування», коли перед груповим режимом роботи передбачено індивідуальний. Зокрема, кожен курсант писав на аркуші паперу чотири варіанти вирішення проблеми. Потім ці «продукти» індивідуальної творчості ми передавали колом, щоб кожний, ознайомившись із творчістю своїх одногрупників, уніс щось від себе: розвиток ідеї, покращення, уточнення деталей [1, с. 461–462]. Особлива цінність цього методу полягала у тому, що в роботі брали участь менш комунікабельні курсанти, котрі під час звичайного мозкового штурму не могли «перекрикувати» своїх одногрупників.

Велику увагу ми звертали на необхідність дотримання основних принципів ділової полеміки, зокрема принципу рівної безпеки (передбачає, що не можна заподіювати психологічної або іншої шкоди жодному з учасників суперечки), принципу децентричної спрямованості (необхідно вміти аналізувати ситуацію або проблему з погляду свого партнера) й принципу адекватності (відповідності) сприйнятого сказаному (не можна спотворювати змісту сказаного або почутого навмисним або ненавмисним перекручуванням). Курсанти вчилися наводити доводи в полеміці, зокрема застосовувати доказову аргументацію та контраргументацію, а також методи переконування, такі як фундаментальний метод, метод протиріччя, метод поступових висновків, метод порівняння, метод «так... але», метод «бумеранга», метод ігнорування, метод видимої підтримки та ін.

Аналіз результатів експериментальної засвідчив, що після формувального етапу експерименту курсанти ЕГ переважно мають оптимальний (37,25 %) і середній (53,92 %) рівні сформованості готовності до застосування методів аналізу ризиків. Кількість курсантів, що мають низький рівень, становить 8,82 %. У КГ оптимальний і середній рівень сформованості готовності до застосування методів аналізу ризиків мають відповідно 24,49 % і 48,98 % курсантів. У цій групі кількість осіб, що мають низький рівень, порівняно із ЕГ набагато більша і становить 26,53 % (на 17,71 % більше, ніж в ЕГ). Курсанти експериментальної групи навчилися більш чітко визначити нові проблеми, швидше висували гіпотези, проявили здатність до моделювання і гнучкого рішення проблем, а також здібність до

оригінального підходу до проблеми, що виявлялося в самостійності рішення.

Висновки. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону. Це професійно важлива особистісна властивість, що забезпечує належний рівень застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, охоплює усвідомлення майбутніми фахівцями значення і ролі цієї готовності для ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, систему знань, а також умінь і навичок належного застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Структурно готовність майбутніх офіцерів-прикордонників застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності містить мотиваційно-особистісний, когнітивно-пізнавальний та операційно-результативний компоненти. Для формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності важливе значення має підвищення мотивації до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу; уведення спеціального тематичного курсу для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків; застосування інноваційних форм і методів

навчання для оволодіння умінями і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті управлінських рішень щодо організації охорони державного кордону. Дієвість запропонованих педагогічних умов та моделі формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків підтвердив формувальний експеримент. На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження специфіки організації самоосвіти курсантів з проблем застосування ризиків та розвиток аналітичних умінь офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Адлер Г. С.О., или мускулы творческого интеллекта / пер. с англ. С. Потапенко. М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. 496 с.
2. Джонстоун Дж., Яніцкі М., Нароцкі Д. Посібник з кримінального аналізу для кримінальних аналітиків Державної прикордонної служби України. К. : Б. в., 2015. 176 с.
3. Скажинська К., Навроцкі Д. Посібник з аналізу ризиків за моделлю CIRAM 2.0 для аналітиків Державної прикордонної служби України. К. : Б. в., 2015. 134 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФИИ

Соболева Елена Васильевна

Канд. биол. наук

*доцент кафедры географии, экологии и охраны здоровья детей
Школы педагогики Дальневосточного федерального университета
(г. Уссурийск)*

Платонова Светлана Александровна

*Старший преподаватель кафедры географии, экологии и охраны здоровья детей
Школы педагогики Дальневосточного федерального университета
(г. Уссурийск)*

Кирильченко Екатерина Григорьевна

Студент направление 44.03.01

*Педагогическое образование, профиль «География»
Школы педагогики Дальневосточного федерального университета
(г. Уссурийск)*

АННОТАЦИЯ

Статья раскрывает особенности формирования профессиональных компетенций будущих учителей географии для обеспечения качества образования. Авторы отмечают преемственность полевых учебных и педагогических практик в подготовке учителя географии.

ABSTRACT

The article reveals the features of the formation of professional competencies of future teachers of geography to ensure the quality of education. The authors note the continuity of field training and teaching practices in the preparation of a teacher of geography.

Ключевые слова: подготовка учителя географии, географическое образование, профессиональные компетенции, качество образования.

Keywords: preparation of a teacher of geography, geographical education, professional competence, quality of education.